

A hajdúsámsoni

bronzkincs

Va-
lószínűleg kevesen
tudják, hogy az idehaza a Munká-
csy-trilógia sorsával összeforrt debreceni
Déri Múzeum nevét nem elsősorban a három
óriási festmény miatt ismerik a világban, hanem a
több mint 100 éve, 1907. november 3-án, négy hajdú-
hadházi földműves által megtalált világhírű hajdúsám-
soni bronzkori fegyverleletnek köszönhetően. A 12 db
bronzbaltából és egy, a markolattal egybeöntött, gaz-
dagon díszített bronzkardból álló, a középső bronz-
kor második felére (kb. Kr. e. 1650–1600 körül)
keltezhető kivételes leletegyüttes bemu-
tatásával talán javíthatunk ezen az
egyoldalú képen.

DANI JÁNOS

A hajdúsámsoni bronzkincs
egyik baltájának részlete,
napszimbólum a nyéllyuk körül
(fotó: Jurás Ákos, Déri Múzeum)

A Mester, a Főnök és a többiek

Előállításának és elrejtésének
ideje mellett talán az első kérdés,
ami a leletegyüttessel kapcsolat-
ban felmerülhet, hogy kik lehet-
tek azok, akik e tárgyakat készí-
tették, használták, illetve földbe
helyezték. A fegyveregyüttes kivé-
telesen gazdagon díszített három
baltája és az unikális bronzkard
egy olyan bronzműves mester-
re utal, aki nemcsak egyszerűen
ismerte a bronzöntés és a fém-
megmunkálás tudományának
minden korabeli csínját, de hal-
latlan pontosságáról és rend-
kívüli művészi képességeiről
is tanúskodik. Olyan ötvös és
bronzkovács egy személyben,
aki kimagasló tudása miatt a
korszak nagyhatalmú főnö-
keinek egyedi megrendelé-
sére készíthette a sámsoni
kincsből és néhány más
rokon leletegyüttesből
(Apa, Téglás, Dunavecse,
Fajsz, Topcsino, Nagyvá-
rad, Vajska stb.) ismert
különösen szépen dí-
szített bronzfegyvere-
ket, főleg kardokat és
baltákat.

A sámsoni bronz-
kardot is egy olyan
főnök birtokolhatta,
akinek kiemelkedő
gazdagságát, erejét
és hatalmát ez az
egykor aranylón
ragyogó presztíz-
s-tárgy szimboli-
zálhatta. A kard
nemespatinával
borítva, kitérő ál-
lapotban került
elő (nincsenek a
pengén másik éles
tárgy okozta ütés-
ből vagy vágásból
eredő komoly sérü-
lések, csorbulások),

és olyan gazdagon díszített, hogy csak-
nem biztos, hogy soha nem használták
igazi harcban. A 12 csákányt 3
különböző típusba sorolhatjuk. Az
úgynevezett nyéllyukas, egyélű
csákányokból összesen 8 dara-
bot tartalmaz az együttes (öt dí-
szítetlen és három dudorokkal
díszített változat), ezek közül
több példány élén jelentős sé-
rülések láthatók, mely inten-
zív használatra utal. A három
úgynevezett nyakkorongos
balta közül egy díszítetlen,
kettő viszont a kardhoz hason-
lóan geometrikus és organi-
kus motívumokkal gazdagon
díszített. És végül egy külön-
leges kétélű, úgynevezett
Kírténov-típusú, szintén gaz-
dagon díszített harci balta is
a leletegyütteshez tartozik.

A bronzkincs tehát min-
dennapi használatra szánt
és különlegesen díszített
presztízsfegyverek cso-
portjából áll. A 12 balta
talán a főnök vezetése
alatt álló, öt védő és
szolgáló, bronzfegy-
verekkel felszerelt
harcosok csoportját
jelképezheti.

A harcosok és
hősök kultuszá-
hoz szervesen
hozzátartozott
a különleges,
egyedi fegyverek
kultusza is. Bár az
első kardok már
Kr. e. 3000 körül
megjelentek Ana-
tóliában (Arslante-
pe, „Royal tomb”),
Európában az első
bronzkardok csak
a középső bronzkor
időszakában, Kr.
e. 1650–1600 kö-
rül készülhettek, a
Nyugat-erdélyi–Fel-
ső-Tisza-vidéki fém-

Hullámmotívumból kiváló halábrázolás
a hajdúsámsoni bronzkard pengéjén
(fotó: Jurás Ákos, Déri Múzeum)

műves központokban. A legkorábbi példányok, mint a hajdúsámsoni vagy az apai bronzkard is, a pengét a markolattal egybeöntött változatban készülték. Kicsit később, amint ezt a téglási kard is mutatja, a külön öntött markolatot szegecsekkel erősítették a pengéhez. Ezek a korai bronzkardok csodás díszítésük, illetve nyersanyaguk miatt hatalmas értéket képviseltek a maguk korában, és ennek megfelelően óriási presztízst jelentett birtoklásuk. Kultikus jelentőségükre utalhat (és így valószínűleg nem is véletlen), hogy szinte kivétel nélkül valamennyi korai bronzkard vízbe (folyókba) vagy földbe rejtett áldozati együttesek részeként került elő; tehát feltehetően elsődleges használatukat követően, különös szertartások kíséretében ajánlhatták fel ezeket a kardokat az istenek, a természetfeletti erők vagy mitikus hősök kultuszának részeként. Az elsőként a középső bronzkorban (Kr. e. 17. században) megjelenő fegyver- és kardkultusz ettől kezdve egészen a középkor végéig jelen van az európai kultúrában, melynek egyik legszébb példája az Arthur-mondakörből jól ismert csodakard, az *Excalibur* története.

A mester a sámsoni bronzkincs díszített darabjain a Kárpát-medencei középső bronzkor kozmológiájának és mítoszainak stilizált, díszítőmotívumá alakított elemeit jelenítette meg: valószínűleg vizet jelképező hullámmotívumokat; a Napot; stilizált halakat; a hullámokon úszó hajókat és a hajók fedelzetén ismeretlen tájakat felfedező hősöket.

Több, hasonló bronzkardot tartalmazó leletegyüttes ismert ebből a korszakból. Az egyik ilyen fegyverlelet – mindössze 10–12 km távolságra a sámsoni bronzdepó lelőhelyétől – Tégláson került elő (egy hasonlóan díszített bronzkard és balta), azonban ennek, akárcsak a többi, nem régészek által talált vagy hitelesített leletegyüttesnek, sem pontos lelőhelye, sem előkerülési körülményei nem ismertek. Dánia keleti részén, Dystrup település határában, egy krumpilífdőn talált, a sámsonihoz hasonló 8 db rövid bronzkardból álló fegyverdepó is arra utal, hogy Kr. e. 1800–1600 között már Európa jó részén léteztek olyan csoportok, amelyek tagjai bronzfegyverekkel felszerelve bármikor készen álltak a harcra.

A téglási bronzkard (fotó: Jurás Ákos, Déri Múzeum)

A téglási bronzbalta

A balták különböző típusai, különböző fizikai állapotuk és díszítettségük arra utal, hogy nem egyszerre készülhettek; elképzelhető, hogy akár több generáció alatt gyűjthették össze a leletegyüttes tárgyait, mielőtt azok a karddal együtt a földre kerültek. A leletegyüttes összetétele és a földre helyezés gondossága, szabályossága alapján joggal feltételezhetjük, hogy ez egy áldozati szertartás lehetett, melynek során talán a harc és a háború istenének vagy egy egykori legendás hőroznak ajánlották fel a használatból ilyen módon kivont fegyvereket.

A kovács nagyon fontos és általában megbecsült tagja lehetett a bronzkori közösségeknek, hiszen ő készítette a fegyverek mellett a mindennapi élet munkaeszközeit, tárgyait és az ékszereket is. Kiemelkedő szerepének megértéséhez elég, ha csak a görög mitológia kovácsistenére, Héphaisztoszra, vagy a *Kalevala* kovácsára, a „vasverő Ilmarinenre” gondolunk. Az első bronzkardok kovácsai nemcsak a tüzet uraló, az anyagot átalakítani tudó, a folyékony fémot formába öntő mesterek, egyfajta bronzkori alkimisták voltak, hanem sok esetben a közösségek kiemelt szertartásait (pl. tisztító és átmeneti rítusokat) levezető kulturhősök is egyben.

Az egyik hajdúsámsoni nyakkorongos esakány bronzgöngyörök díszítése (fotó: Jurás Ákos, Déri Múzeum)

Egy varázslatos bronzkori táj

De vajon miért éppen a mai Hajdúsámson északi határában, a Savóskúti-erdő szélén lévő homokdombon helyezték földbe a 13 darabból álló bronzleletet? Erre magyarázatot adhat a találók beszámolója és a helyszín részletes vizsgálata. Nem akárhogyan került elő ugyanis ez a kivételes leletegyüttes! Egy földbe ásott gödör aljára fektették le a markolattal észak felé, csúcsával déli irányban tájolt kardot, melynek pengéjére gondosan sorba rakták a baltákat, úgy hogy azok éle nyugat felé nézett. Így találták meg a szőlőművelést végző munkások kb. 3500–3550 évvel az elrejtést követően a leletegyüttest. A bronzkincs mellett azonban egy hamvakkal teli urna is előkerült azon a bizonyos dombon, ami hamvasztásos bronzkori sírra, temetőre, vagy akár a hőrozkultusz egykori helyszínére is

utalhat. A középső bronzkor időszakát követően a késő bronzkorban (egészen a Kr. e. 10. századig) is kiemelkedő figyelmet kapott a mai Hajdúsámsontól északra lévő táj, ugyanis a legendás első – a díszes kardot és a 12 baltát tartalmazó – bronzkincsen kívül, annak 2 km-es sugarú körén belül, még biztosan 4 további másik esetben rejtettek el különböző összetételű bronzegyütteseket. A mai Hajdúsámson és Hajdúhadház közötti, ma Savóskúti-erdőként ismert, tölgyerdővel borított, kisebb vízfolyásokkal, mocsaras területekkel szabdaltnak, homokdűnés terület valami olyan különleges természeti jelenséggel, értékkel rendelkezett a bronzkorban, amelynek köszönhetően szent tájként tisztelhetők azt a bronzkori közösségek. A helynévi anyag vizsgálata alapján joggal feltételezhető, hogy ez egy savanyú, vagyis savas vízü

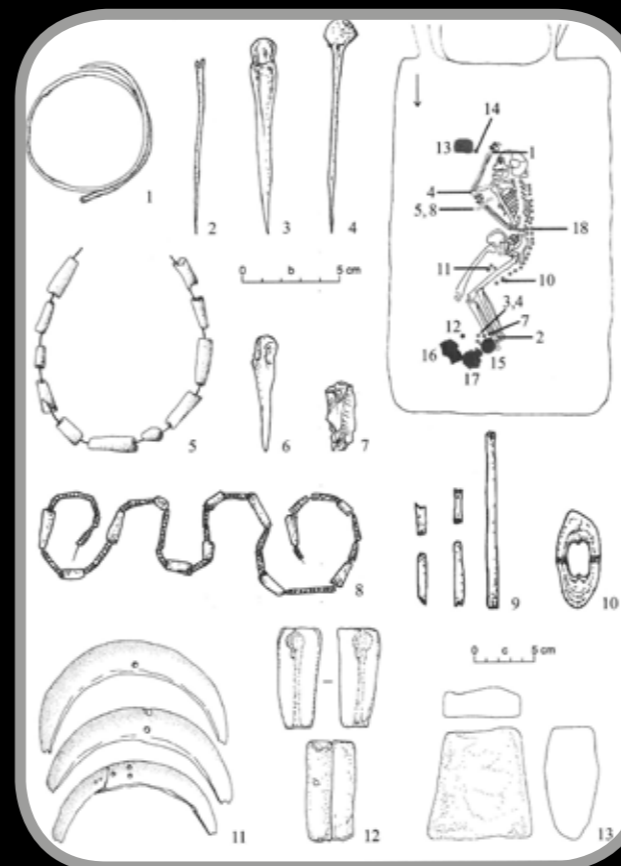
A hajdúsámsoni bronzkincs (Fotó: Jurás Ákos, Déri Múzeum)

forrás (esetleg több ilyen forrás) lehetett, amihez hosszú évszázadokon keresztül viszájartak és áldozatokat mutattak be itt az emberek.

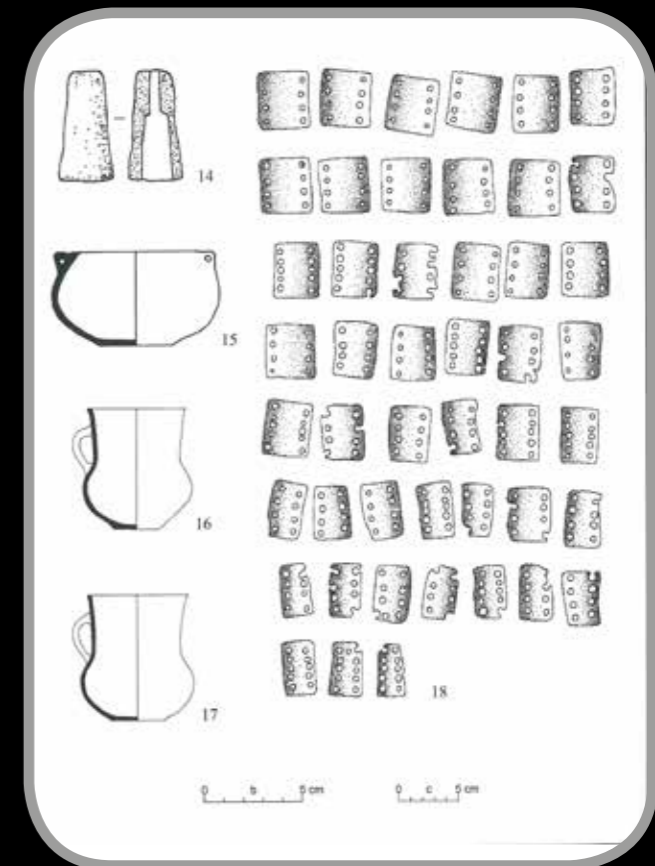
Skandináviától a Balkánig

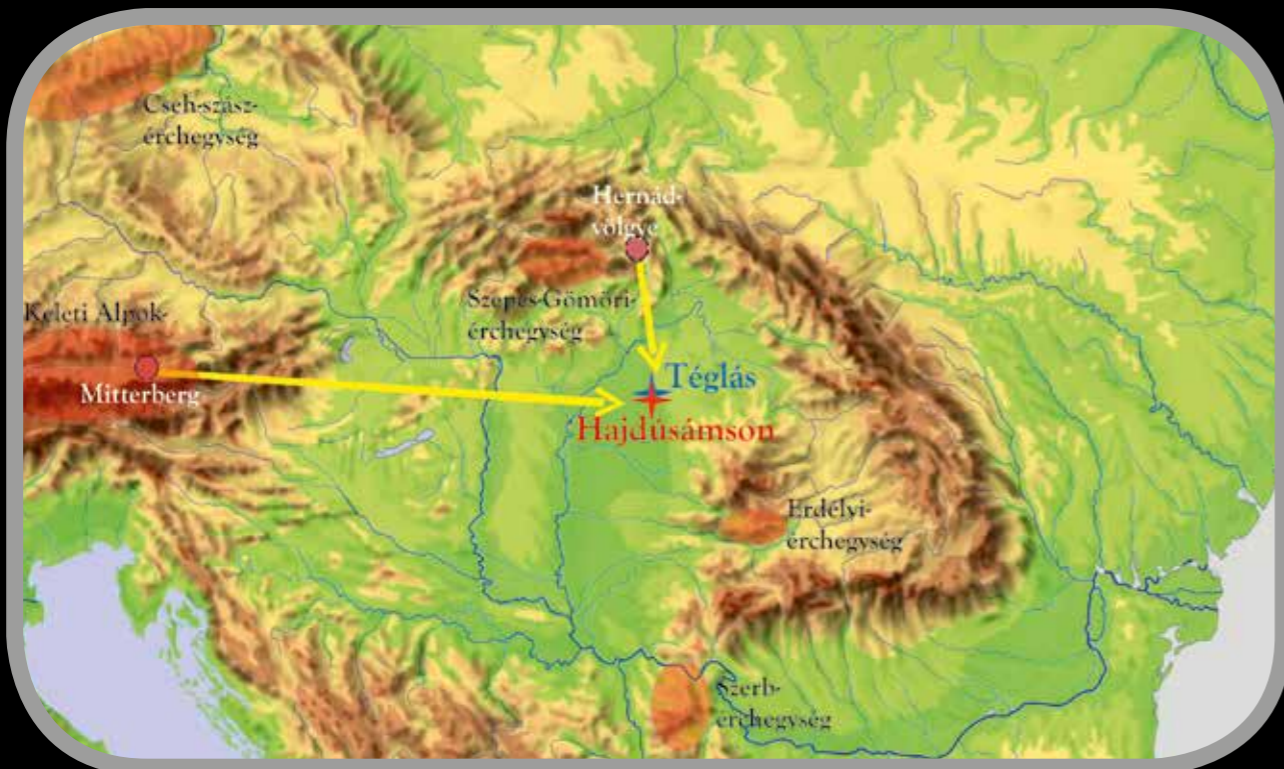
A hajdúsámsoni és téglási bronzkardhoz hasonló típusú díszes bronzfegyverek Közép- és Észak-Európába is eljutottak. Két, aranygyűrűvel díszített markolatú példányuk például a híres nebrai kincslelet részét képezi. Leginkább azonban a Jütland-félszigetről (Dél-Skandinávia) ismertek. A mai Dánia területén, Stensgård és Torupgårde lelőhelyeken a téglási bronzkardokhoz teljesen hasonló formájú kardok kerültek napvilágra. Ezeket korábban egyértelműen a Kárpát-medencében készült importként

határozták meg, azonban csak modern izotóp- és fémösszetétel-vizsgálatok adhatnak választ arra, hogy pontosan hol

Bronzkori fémműves (kovács) sírja az alsómislyei (Nižná Myšľa, SK) bronzkori temetőből (Olexa-Nováček 2013, Tab.135–136. alapján)

A hajdúsámsoni és a téglási kincs réznyersanyagainak származási helyei (térkép: a szerző)

is készülhettek ezek a tárgyak. Elképzelhető, hogy valóban a hajdúsámsoni kard köréhez köthető egyik bronzműves műhelyében, helyi (Kárpát-medencei) vagy egy közeli bányából származó ércből születtek meg a skandináv bronzkor emblematis kárdjai, de az sem kizárt, hogy a Kárpát-medencéből Jütlandra érkezett mester készítette őket, valamelyik észak-európai érclelőhelyen bányászott rézércből.

Egy ilyen típusú kard azonban Európa déli részén, a mai Görögország területén, Pella lelőhelyen is felbukkant. Ez a példány is azt bizonyítja, hogy a korabeli bronzkori vezető réteg milyen távoli kapcsolatrendszerrel rendelkezett. Ma már tudjuk, hogy bár a bronzkori közösségek tagjainak többsége valószínűleg soha nem hagyta el a faluját élete során, de bármilyen hihetetlennek is tűnik, ekkor már akár a kontinenst is átszelő utazásokat is tettek egyes kivételes személyek: kereskedők, katonák, politikai szövetségi rendszerek zálogát jelentő, a szövetséges törzs vezetőjéhez férjhez adott fiatal nők stb.

Honnan jött a réz?

A hajdúsámsoni és a téglási fegyverlelet ólomizotóp-vizsgálatára E. Pernicka professzor mannheimi laboratóriumában került sor. A kis mennyiségben, nyomelemként jelen

lévő ólom különböző izotópjainak aránya az érclelőhelyek olyan jellemző, egyedi vonása, melyek segítségével azonosíthatóvá válik a bronzok réz alapanyagának származása, bányászati helye.

A vizsgálatok meglepő eredményt hoztak: míg a hajdúsámsoni bronzkincs fegyverei és a téglási kard markolata kelet-alpi (Mitterberg, Salzburg régió) rézércből készültek, addig a téglási kard pengéjét és a téglási baltát a Hernád völgyének egyik bányájából származó réz-érc felhasználásával öntötték.

Végül mindezek alapján talán meglepő, hogy milyen sokrétű és dinamikus kapcsolatokkal bírtak a sámsoni és a hasonló bronzkincseket elrejtő középső bronzkori közösségek, és ezzel együtt az is, hogy bizonyos nyersanyagok (arany, réz, ón, borostyán, só) és a késztermékek (pl. bronzfegyverek) beszerzése már a Kr. e. 2. évezredben nagyfokú szervezethez mellett interregionális szinten működött.

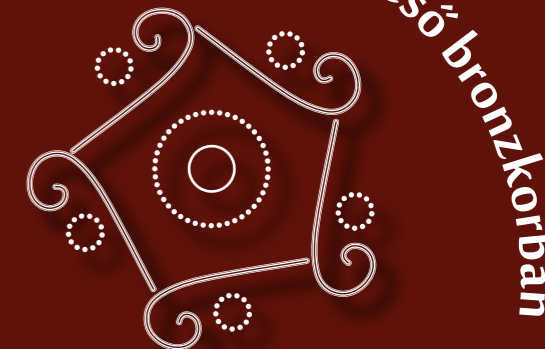

A hajdúsámsoni bronzkard markolatának díszítése (fotó: Jurás Ákos, Déri Múzeum)

Akhilleusz barbár kortársai

Fegyverzet és harcmodor a Kárpát-medencei késő bronzkorban

V. Szabó Gábor

A Kr. e. 13. és 10. század közti évszázadokat az európai kontinensen és a Földközi-tenger medencéjében egyaránt a háborúk uralják. Véres csatákról tudósít a trójai háborút elmesélő epikus hagyomány, de ekkor bontakozik ki a Földközi-tenger keleti partjain az a konfliktusorozat is, amelyet a tengeri népek inváziójaként említene az írásos források. Városállamok pusztulnak el, kalózparttyák és a határokat támadó katonai vállalkozások gyöngítik az egyiptomi birodalmat, belháborúk dúlják fel a mükénéi királyságokat is. Ezzel egy időben a barbár Európa, így a Kárpát-medence egyes térségeinek régészeti anyagában is olyan jelenségek tűnnek fel, amik arra utalnak, hogy a háborúskodás itt is egyre inkább átszövi a mindennapokat. Új fegyverek terjednek el, új típusú erődítések épülnek, és egy olyan harcos arisztokrácia emelkedik fel, amelynek identitását, hatalmi ideológiáját egyre inkább a háború, a harcos lét formálja és határozza meg.

Vízimadarakkal díszített pengéjű bronz kard a podheringi (Ukrajna) depóból (fotó: MNM, Vágó Ádám)

